

Onderwijzen is een spannend vak

weg met die methodeboekjes en schoolse lesjes

Jeroen Tans

In het boek *Weg met de schoolmethodes*¹ zet Freinet een alternatief voor het werken met methodes uiteen, gecentreerd rond de technieken van vrije expressie en wereldverkenning. Technieken waarmee je achter de interesses van ieder kind kan komen, achter hun leven, zodat je met de kinderen het klassenwerk daarop kunt afstemmen. En wie het dichtst bij ieders interesses komt, bezit een manier die leidt tot betrokken leren, tot gemotiveerde kinderen en daarmee tot effectiever leren. Tot de dag van vandaag tonen freinetwerkers aan dat het leren zonder methodes (of als het van bestuur en inspectie moet in ieder geval het heel kritisch en selectief gebruik van methodes²) niet alleen is weggelegd voor heel bijzondere meesters en juffen. Overschakelen naar het leven en de belangstelling van de kinderen in je klas is een kwestie van techniek met goede bijbehorende middelen. En aan die techniek en middelen werken we inmiddels ruim driekwart eeuw. Onze onderwijskundige technieken steunen immers op tachtig jaar actief samenwerkend leren en onderwijs ontwikkelen. In die zin beschikken we over een lange traditie.

Doe je dat, als je methodes gebruikt ...

Alle scholen proberen ervoor te zorgen dat elk kind zich veilig en aanvaard voelt. Dat zou volgens mij moeten beginnen met het werkelijk accepteren van de verschillen tussen de leerlingen. Doe je dat als je methodes gebruikt?

Bij het leren moeten kinderen niet teveel dingen doen die ze al kunnen, of die veel te hoog gegrepen zijn. Kan dat als je klassikaal uit methodes werkt met zesentwintig verschillende kinderen? Kan dat met kinderen die straks naar het gymnasium en naar het individuele voortgezet onderwijs gaan met alle gradaties daartussen? Veel in methodes geformuleerde eindtermen lijken moeilijk te verenigen met de diversiteit van kinderen. Het is van te voren duidelijk dat een deel van de kinderen de gestelde doelen niet zal halen. Voor kinderen met ontwikkelingsbelemmeringen of met 'een rugzakje' (en die zitten steeds meer op basisscholen) gaan deze eindtermen in ieder geval in beperkte mate op. Accepteer kinderen zoals ze zijn, respecteer het anders zijn. Ze moeten allemaal een plek hebben, zichzelf kunnen zijn en op hun eigen niveau werken met thema's waarbij ze echt geïnspireerd aan het werk gaan. Het klinkt eigenlijk heel voor de hand liggend, maar doe je dat als je methodes gebruikt?

Kinderen in Blokzijl hebben het over voetballen, varen, vissen, de boerderij, televisie, computerspelletjes en internet. Waar kom je dat in methodes tegen en in welke mate? Bekijk eens in hoeverre de door de schrijvers gekozen thema's aansluiten bij de verschillende belangstelling van de kinderen in jouw groep of bij de actualiteit van het moment. Als je goed luistert merk je dat ze met heel verschillende dingen bezig zijn. Het werken rond *belangstellingsthema's of centra* (centres d'intérêts), dat sinds Decroly op allerlei manieren in methoden vorm heeft gekregen, wekt de schijn uit te gaan van de belangstelling van de kinderen. Bij gebrek aan technieken om op het veelzijdige en persoonlijke karakter van de individuele interesses in te spelen, behelpt onderwijs zich met door methodeschrijvers gekozen thema's. De schrijvers kiezen die thema's om een leerdoel te bereiken en net als winkeliers die reclame maken voor hun beperkte aanbod, prijzen ze deze thema's vervolgens aan:

¹ Freinet. C. Plus de manuels scolaires. 1928. Zie hierover Barré Michel, Célestin, *Freinet, een pedagoog voor onze tijd*. De Freinetbibliotheek, Valthe 2006

² Decroly adviseerde al om, als je dat nodig hebt, aan methodes alleen die doeleinden en middelen te ontleen die je zinvol vindt

'betekenisvolle en uitdagende thema's met activiteiten die aansluiten bij de verschillende leerstijlen van kinderen die geheel zelfstandig lesjes kunnen maken'.

De koper heeft in een winkel in ieder geval de vrijheid weg te lopen om het begeerde object ergens anders te gaan zoeken. Het schoolkind moet genoeg nemen met het eerste het beste thema dat men hem voorhoudt. De motivatie komt van buitenaf en de meeste kinderen willen wel voldoen aan veronderstelde eisen van het boek of de leerkracht, ook al prikken ze door die halve maatregelen heen. Speel je werkelijk in op de veelzijdige en individuele interesses van de kinderen in jouw groep als je methodes gebruikt?

De manier waarop de auteurs informatie ordenden, is in strijd met de wijze waarop je in alledaagse situaties kennis verwerft. Ouders rafelen 'het leren lopen en praten' bij jonge kinderen niet uit elkaar in technische deelaspecten. Methodes doen dat wel en scholen vinden dat heel vanzelfsprekend. Freinet citeert Jan Ligthart hier instemmend over

*'schoolboekjes zijn gebaseerd op wetenschappelijke ordening, heel bruikbaar voor de geleerden, maar vreemd aan het leven van de kindergeest.'*³

Analyseer de werkvormen maar, die zijn vaak passief en veel gericht op invullen en reproduceren. Daarnaast dekt de cito-eindtoets voor taal slechts een kwart van de kerndoelen taal. De werkvormen richten zich voornamelijk op de toetsstof en taalonderwijs verwordt tot toetsvoorbereiding. Het eind van het liedje is dat niet taalbeheersing maar toetsvaardigheid ontwikkeld wordt. Besteed je wel voldoende aandacht aan communicatieve functies als je methodes gebruikt?

Het taalgebruik in methodes is vaak een andere dan de taal van thuis. De boekenwereld berooft kinderen van de taal, cultuur en mentaliteit van hun gezin en zonder dat houvast moeten ze zich aanpassen aan de boekenwereld. Door over hun eigen problemen te praten en te schrijven, leren kinderen hun positie kennen. Door expressie en uitwisseling in hun eigen taal, krijgen ze meer grip op hun leven, zien ze dat situaties veranderd kunnen worden. Komen de kinderen wel tot die zelfontdekking en bewustwording als je methodes gebruikt?

De wetgever zadelt het basisonderwijs in feite op met een lastige opgave. Organisatie en werkwijze op school dienen afgestemd te worden op dat wat in Artikel 8 lid 1 van de WPO wordt beschreven.

*"Het onderwijs wordt zodanig ingericht dat de leerlingen een ononderbroken ontwikkelingsproces kunnen doorlopen. Het wordt afgestemd op de voortgang in de ontwikkeling van **iedere** leerling".*

En voldoe je daaraan door methodes te gebruiken? Welke scholen voldoen eigenlijk aan de wet?

Ben je bewust van de keuzes

Jaarklassen of meerdere jaren samen in groepen, welke jaartallen wel en welke niet, met of zonder methode gaan werken, methodisch of levend lezen, accenten op mondeling of op schriftelijke taalontwikkeling, welke grammatica voor welke kinderen, de klas in groepjes of allemaal in een rij? Het zijn allemaal vragen waar je als schoolteam en teamlid voor komt te staan. Onderwijs geven is gebaseerd op het maken van keuzes: wat doen we op school en hoe en waarom? Methodeschrijvers hebben ook keuzes gemaakt en weten we op basis van welke visie en vanuit welke achtergrond?

³ Deze uitspraak van Ligthart citeert Freinet in zijn artikel in L'Educateur over het werk van de Nederlandse vernieuwer.

Hoewel we daar niet mee te koop lopen en hoewel we ons daarvan ook niet steeds bewust zijn, weerspiegelen onze keuzen opvattingen over het lerende kind, over taal en taalverwerving, het doel van onderwijs, over de maatschappelijke positie van de school.

Niks nieuws

We ontwikkelen en perfectioneren in de Freinetbeweging steeds met elkaar de praktische onderwijskundige en opvoedkundige technieken, waarbij we tegemoet proberen te komen aan werkmotivatie en een ononderbroken ontwikkeling van iedere leerling. (Onze praktijk en visie sluit bovendien nauw aan bij theorieontwikkeling over constructief, participatief en adaptief leren). Werken zonder methode of er selectief gebruik van maken kan dus.

Lekkerder

Kinderen praten zelf mee over de invulling van hun werk, ze kiezen dat voor een gedeelte ook zelf en is eten dat je zelf klaarmaakt niet (bijna) altijd lekkerder? Over klaarmaken van eten gesproken, dat doen de kinderen ook zelf in de keuken of kookhoek. De voorzitter (een leerling) kiest uit wie er gaan koken. Het groepje gaat op zoek naar een recept. Dat is betekenisvol lezen en overleggen. Vervolgens rekenen ze het recept om van 4 of 6 personen naar 26 personen. Levend rekenen. Dan kijken ze wat op school in voorraad is en maken een boodschappenlijst. Over het te besteden bedrag hebben ze in de groep met elkaar afspraken gemaakt, want het moet betaald worden uit de klassenkas. Boodschappen doen. Kies je het goedkoopste, of ga je voor kwaliteit? Op het ene pak staat 250 gram en het andere 400 gram en wat is dan werkelijk het goedkoopst. Eén van de kinderen vindt dat er biologisch ingekocht moet worden ... Dan betalen en op het wisselgeld letten. Terug op school wordt afgerekend met de penningmeester van de groep en dan koken of bakken. Weer goed lezen, afmeten en wegen. Veel samenwerken. Het resultaat wordt in de kring aan het eind van de dag opgediend en geproefd, er is reflectie op het werk, op nieuwe begrippen en een zelfgebakken taart blijkt (bijna) altijd lekkerder.

Betrokken leerlingen, vakintegratie en geïnspireerd zinvol leren zonder methode. Met hulp van freinettechnieken is het dagelijks leven uitgangspunt van werk. In de kerndoelen wordt de samenhang tussen alle vakken als een van de doelen aangemerkt, waarmee de kerndoelen opnieuw een stap dichterbij onze manier van werken komen.

Veel scholen bereiden leerlingen met behulp van methodes vooral voor op het formele leren en niet of slecht op andere vormen van leren zoals het bewust gepland zelf gestuurd leren en het ervaringsleren. Leerlingen leren de vaardigheden van die leervormen zelfs af. Omdat de school moet voorbereiden op het levenslange leren in al zijn facetten, zal ze ook ruimte moeten bieden aan het zelfgestuurde leren en ervaringsleren, zodat leerlingen de daarbij benodigde leercompetenties ontwikkelen en voorkomen kan worden dat er te eenzijdige gewoontevorming in de richting van het formele leren ontstaat.⁴

Niet schools maar levend leren.

Kinderen houd je niet voor de gek. Ze zien heel goed het verschil tussen werken voor een cijfer of je leerkracht en werk dat voor jezelf zinvol is, waar je wat aan hebt, niet alleen later maar vooral ook nu; werk waar je meer plezier in hebt: in een groepje een onderzoek doen, experimenteren, een werkstuk maken, corresponderen, teksten en gedichten schrijven,

⁴ Dit schrijft P. Simons (hoogleraar didactiek in digitale context) in *De rol van ICT in het onderwijs: een constructivistische visie* (1998).

illustrezen, samen dieren en planten verzorgen, een klassenkrant of een boekje maken en de klassenkas beheren. De leraren zorgen er met hun groep voor dat er zinvol wordt gewerkt. Samen zorgen ze voor werk waarmee leerlingen worden uitgedaagd tot ontdekkend onderwijs. Wetenschappelijk onderzoek naar leertaken en de werking van ons geheugen bevestigt wat wij al jarenlang ervaren ⁵:

- Open is krachtiger dan gesloten.
(heeft meer leerpotentieel omdat meer en afwisselende informatie wordt verwerkt)
- Complex is krachtiger dan enkelvoudig
(de informatie wordt van meerdere kanten bekeken)
- Levensecht is krachtiger dan contextloos
- Functioneel is krachtiger dan zo maar wat onderzoeken
- Aansluiten bij al aanwezige kennis leidt tot sneller opnemen in het geheugen en grotere oproepbaarheid naar het werkgeheugen

De handleiding van een methode volgen is makkelijker dan het eigen initiatief en creativiteit eisende 'levend leren' van een freinetgroep. En toch kies je daarvoor. Leraren zorgen (in overleg met de kinderen) voor een uitdagende leeromgeving en stimuleren kinderen tot actief en intensief leren op hun eigen niveau. En van levend en betekenisvol werk krijgt een kind niet gauw genoeg.

Leren in vrijheid

Werk dat je wordt opgedragen is vaak vervelend. Wie wil er nou vooral mechanisch bezig zijn en reproduceren? Veel kinderen hebben er een hekel aan om in een gareel te lopen en om slaafs opdrachten uit te voeren. Dat roept verzet op, kinderen worden creatief in het ontlopen ervan en om je er gemakkelijk vanaf te maken. Werk moet juist inspireren. Kinderen bepalen in overleg met de kring en de leraar wanneer ze teksten schrijven, lezen, werkstukken maken en individueel oefenen. Als leerlingen, rekening houdend met de groep, hun werk of het onderwerp in vrijheid kunnen kiezen, als ze hun eigen werkplannen maken, hun eigen werkritme mee mogen bepalen, is er sprake van een stimulerend opvoedkundig en onderwijskundig klimaat, dat tegemoet komt aan de fundamentele behoefte aan autonomie.

Het aandeel van de leraar vinden we daarbij essentieel ⁶. Freinetwerker word je al doende en al zoekend en door regelmatig samen te werken en te overleggen met collega's. Voor een leraar is het belangrijk om werkdoelen te kunnen overzien, om te kunnen inschatten waar leerlingen aan toe zijn. Zij zal door vakkundig handelen de wisselwerking bevorderen tussen het kindvolgende en uitdagend element. In feite zal vrijwel ieder kind via zijn eigen ontwikkeling de weg aangeven en heeft de leraar de taak die in leerinhoud en werkvormen te vertalen. Geef de leerlingen die dat aankunnen vrijheid in hun werkkeuzen en in de manier waarop ze gaan werken, laat ze hun werkritme bepalen en de groep zal heel anders gaan werken. Met authentiek en betekenisvol werk kunnen ze uren doorgaan. Je grijpt in op het moment dat dat nodig is, om de ontwikkeling van de kinderen te versnellen of om ze voor fouten te behoeden. Onderwijzen is een leuk vak, het is een subtiel werk, dat tact en kennis van kinderen en leren vereist. Het werken vanuit de ervaringen en belevingen is niet alleen inspirerender voor de leerlingen en leraren, het maakt het werk ook afwisselend en spannend. Onderwijzen is een mooi vak.

⁵ In *Leren overdragen of het geheim van de flipperkast*, Biezenmortel 2009 maakt Gerard Westhoff (hoogleraar didactiek) duidelijk welke wetenschappelijke kennis over leren en leerprocessen momenteel beschikbaar is en op welke manier een en ander in het onderwijs een rol zou kunnen spelen.

⁶ Over het aandeel van de leraar zie verder: Nicolai, Jimke e.a., *Freinetwerker worden, zijn en blijven*. Valthe 2006 (De Reeks 8)